

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בשלח תשע"ה

מידת הבטחון

ובנתיק הסלע פגשה בנחש אחד שרצה להכישה. היא אינה יכולה להתקדם (מפני הנחש), ואינה יכולה לסגת (מפני הנץ) (ילק"ש בשלח רמז רל"ב). כך היו ישראל. מלפנים הים שאי אפשר לעבור בו, ומאחור - המצרים. מה עשו ישראל? "ויצטקו בני ישראל אל ה'" (שמות יד, ז).

בעקבות צעקתם של ישראל, אומר ה' למשה: "דבר אל בני ישראל וישיבו ויחזרו אל הים ויבקעוהו" (שם, טז). אבל קודם כל - שיכנסו אל הים כמות שהוא, בלי שיקרע! זהו כבר נסיון קשה הרבה יותר מן הקודם (כשנדרשו לחזור לכיוון מצרים). הסכנה מוחשית וקרובה ביותר. לצעוד אל תוך הים?! איך אפשר?! ... בגמרא יש באמת מחלוקת, כיצד הגיבו ישראל לציווי הזה. לפי דעה אחת, כל שבט אמר: "אני יורד תחילה לים"! כולם רצו לקדש שם שמים. אבל לפי דעה אחרת, כל שבט אמר "אני אני יורד תחילה לים", עד שקפץ נחשון בן עמינדב וירד לים (סוטה לו, ב - לו, א).

מור"ג הגר"ר חיים שמואלביץ זצ"ל שאל באמת: איך זה שחונן מנחשון לא היה אף אחד שמוכן לקיים את דבר ה' ולהכנס לים? הרי היו שם הרבה צדיקים - אהרן ובניו, יהושע וכלב, ועוד. איך זה שאף אחד לא מוכן להכנס לים על פי ה', חונן מנחשון? תירץ הגר"ח שמואלביץ ואמר כך: אם ה' היה אומר לישראל להכנס לים סוף ולמות בו על קידוש השם, ודאי שהרבה מישראל היו מוכנים לכך. אבל לא זה מה שה' דרש. ה' דרש דבר קשה הרבה יותר. ה' דרש להכנס לים הגועש, וללכת בתוכו תוך שיבטלו בלבם את הטבע ביטול גמור; ממילא לא יהיה לטבע שליטה עליהם, ולא יקרה להם מאומה גם אם ילכו בתוך המים³. לדרגת בטחון כזו, הרגישו ישראל שלא הגיעו. רק נחשון בן עמינדב הרגיש את עצמו במדרגה זו, [וגם הוא צעק אל ה' תוך כדי מעשה שיצילו (סוטה שם)], ולכן רק הוא נכנס לים (שיחות הגר"ח שמואלביץ זצ"ל, תשל"ג מאמר כ"ב).

אני מוכרח לומר, שלא זכיתי להבין את דבריו של הגר"ח שמואלביץ זצ"ל בזה. וכי אהרן הכהן לא היה יכול להאמין בזה?! וכי יהושע בן נון לא היה יכול להאמין בזה?! רק נחשון האמין בזה?! קשה לי להבין את דברי ר' חיים בנקודה זו. על כל פנים, היה כאן נסיון קשה לבני ישראל במידת הבטחון, להכנס לתוך הים, ולהאמין שלא יטבעו.

הנסיון במרה

לאחר כמה ימים - שוב נסיון במידת הבטחון: "ויסע משה את ישראל מים סוף, ויצאו אל מדבר שור, וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים" (שמות טו, כב). שלשה ימים במדבר בלי מים בסוף חודש ניסן, כשמזג האוויר כבר די חם, אינו דבר של מה בכך. ולא רק בני ישראל הולכים במדבר, גם "צאן ופקדו, מקנה פבד מאד"

"וַיָּשׁבוּ וַיָּחֲזְרוּ לַפְּנֵי פִי הַחַיִּיל" - נסיון במידת הבטחון שמעתי ממורי ורבי הגר"ר חיים שמואלביץ זצ"ל, שרבו הגה"צ רבי ירוחם ליבוביץ זצ"ל (המשגיח של ישיבת מיר באירופה) אמר לו, שבפרשת בשלח צריך לדבר על בטחון, כיון שבפרשה זו יש הרבה ענינים הנוגעים למידת הבטחון. לכן, בעזרת ה', נדבר היום בענין זה.

הקב"ה מצוה את משה בתחלת פרשתנו: "דבר אל בני ישראל, וישיבו ויחזרו לפני פי החייל" (שמות יד, ב). לאחר שיצאו סוף סוף ממצרים, מצטווים ישראל לשוב על עקבותיהם, ולצעוד בחזרה לכיוון מצרים! "וישיבו" - לאחור. לשם מה? "כדי להטעות את פרעה, שיאמר: תועים הם בדרך" (ע"י רש"י שם). טעות זו תגרום לפרעה לרדוף אחרי ישראל, ואז - ה' יכה את פרעה וצבאו מכה נצחת, כפי שאומר הקב"ה למשה: "ואמר פרעה לבני ישראל, נבכים הם בארץ, סגר עליהם המדבר. וחיזקתי את לב פרעה ונדף אתריותם, ואפקדה בפרעה ובכל חילו" (שם, ג-ד), להטביעם במצולות ים סוף¹.

איני יודע, האם סיבת החזרה לאחור נאמרה לישראל. אפשר שלא נאמרה אלא למשה באופן פרטי, שלא על מנת למסור את הדברים לישראל. וא"כ, הציווי לחזור לכיוון מצרים בניגוד לכל הגיון, הוא נסיון קשה מאד עבור ישראל, ששיערו מן הסתם שצעד כזה עשוי לעורר את פרעה לרדוף אחריהם. ואולם, גם אם שמעו ישראל ממשה שתכלית הנסיעה לאחור היא להביא בסופו של דבר להשמדת פרעה וחילו, הרי צריך מידת בטחון גדולה לעשות פעולה כזו שתגרום לפרעה לרדוף אחריהם, כאשר באופן טבעי לא נראה כיצד ניתן יהיה להתגבר עליו.

בנוסף לכך, היה ענין נוסף בנסיון הזה, שמגדיל אותו הרבה מעבר למה שנראה מפשט הכתוב. בגמרא מוכח, שעמוד הענן לא היה נוסע לעולם לאחור (יומא עה, ב). נמצא אפוא, שבמסע זה עמוד הענן לא נסע עם ישראל. עד כאן היו ישראל רגילים, ש"ה' הלך לפניהם... בעמוד ענן לנחתם הדרך" (שמות יג, כא), ולפתע אומר להם משה שלא להתייחס אל עמוד הענן - שנעלם מעיניהם, או המשיך לכיוון ים סוף [שם אנו פוגשים אותו שנית (שם יד, ט)] - ולנוע שלא על פי הענן. ישראל היו יכולים לטעון למשה: איך נוכל לשמוע אליך לנסוע לאחור? הרי עמוד הענן מכחיש אותך! ואולם ישראל "שמעו לקול משה, ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו... אלא אמרו: אין לנו אלא דברי בן עמרם" (רש"י שם, ד), למרות שיש סתירה לדבריו מעמוד הענן. זהו נסיון גדול לבני ישראל, והם עומדים בו בהצלחה².

נסיון נוסף בבטחון - על שפת ים סוף

אחר כך מגיעים ישראל לים סוף, ומגלים שמצרים אכן רודפים אחריהם. חז"ל ממשילים את המצב של ישראל באותה שעה, ליונה שברחה אל ניקק סלע אחד, מפני נץ אחד שרדף אחריה,

"מה נשתה", לא זכו להגיע למדרגה זו, ובמו פיהם גזרו על עצמם שיהיו חייבים עכשיו לשתות [בבחינת "ברית כרותה לשפתים" (מו"ק יח, א)]. אם היו שואלים "איך נחיה", ולא "מה נשתה", אולי היו חיים בלי שתיה. רק מפני ששאלו "מה נשתה", הורידו את עצמם למדרגה כזו שמוכרחים לשתות, כפי שמשמע מנוסח שאלתם. כיון שכך, אומר ה' למשה מה ישו - "ויורהו ה' עץ, וישלף אל הפנים וימחקו הפנים" (שמות טו, כה). במדרגה כזו, שמוכרחים לשתות, צריך באמת לדאוג שיהיו לישראל מים הראויים לשתיה.

"מה נשתה" - פגם במידת הבטחון

אבל יתכן לומר, שהפגם בשאלת "מה נשתה" לא היה ב"ניגון" שלה (שהשתמע כתלונה) או בנוסח שלה (שאמרו "מה נשתה" במקום "איך נחיה"), אלא עצם השאלה היתה בעייתית, שכן שאלה זו הוכיחה על פגם במידת הבטחון של ישראל. מהו גדר הענין של מידת הבטחון בה? - בשאלה זו נחלקו גדולי עולם. היו מחכמי המוסר שאמרו, שבטחון פירושו לבטוח בה' שימלא כל משאלה שעולה על לבי, ואם אדם אכן יבטח בזה בכל לבו, מובטח לו שהקב"ה אכן ימלא את רצונו. (זו היתה שיטת הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל ותלמידיו, ובעיקר של האסכולה הנובהרדקאית שמבין תלמידיו). היו מבעלי המוסר שאף נהגו כך למעשה, ונתקיימו בהם הדברים. למשל, על אחד מהם מסופר, שהיה צריך להגיע למוסקבה, אבל לא היה בידו כסף לקנות כרטיס נסיעה לשם. בכל זאת בטח בה' שיגיע למוסקבה, ואכן באורח פלא זמנו לו מן השמים סכום כסף ממקור בלתי צפוי, וכך הגיע למוסקבה. וכאלו היו מעשים רבים. לפי שיטה זו, במקום להתלונן ולשאול "מה נשתה", היו ישראל צריכים להיות בטוחים שיקבלו מים, ואז באמת היו מקבלים מים.

ואולם, ה"חזון איש" זצ"ל חלק על הגדרה זו, שבטחון פירושו לבטוח בה' שימלא כל משאלה שעולה על לבי. לדעתו, הנהגה כזו מתאימה אולי לגדולי ישראל, כהג"ר ישראל מסלנט זצ"ל ואחרים, אבל לא זו המשמעות הרגילה של בטחון עבור רוב העולם, שכן מי אמר שמה שאני רוצה אכן טוב עבורי? אולי מה שלדעתי טוב עבורי, כלל אינו טוב עבורי באמת? ממילא לא שייך שהעולם יתנהל בצורה כזו, שאדם "יכתיב" לקב"ה מה לעשות איתו, ע"י שיבטח בו שיעשה עמו כך וכך.

מהי אפוא הגדרת הבטחון ה' לדעת ה"חזון איש"? הבטחון בה' לדעת ה"חזון איש", הוא "הקאמון שאין מקרה בעולם, וכל הנעשה תחת השמש הכל בהכרזה מאיתו יתברך" (אמונה ובטחון פ"ב אות א'). לא אני קובע לה' מה יקרה, אלא מה שקורה - אני מאמין שקורה בהשגחתו, כי הוא עשה עושה ויעשה לכל המעשים. "מה מצעדי גְּבַר פּוֹנְנוּ" (תהלים לו, כג). הקב"ה יודע לאן להדריך אותי, ומה טוב בשבילי באמת. לא תמיד הטובה בהנהגת ה' ניכרת לעינינו ומובנת לנו, לפעמים יש צרות ואנו צועקים עליהן לה', אבל כך עלינו להאמין, שגם אם אין הדבר נראה לעינינו כטובה - "אלקים תִּשְׁבְּהָ לְטָבָה" (בראשית נ, כ), ו"כל דעביד רחמנא - לטב עביד" (ברכות ס, ב).

על כל פנים, גם לפי שיטה זו, שבטחון בה' פירושו "הקאמון שאין מקרה בעולם, וכל הנעשה תחת השמש הכל בהכרזה מאיתו יתברך", לא היו צריכים ישראל לשאול "מה נשתה". היו צריכים לבטוח בה' שעושה את הדבר הטוב ביותר עבורם. מותר גם

(שם יב, לח) הולך איתם, וגם הם זקוקים למים. כמה בהמות בדיוק היו שם - איננו יודעים. אבל חמורים - ידוע כמה היו: "אין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים טעונים מִכֶּסֶף וְזָהָב של מצרים" (בכורות ה, ב). ששים רבוא איש, ולכל אחד תשעים חמורים - הרי כאן חמישים וארבעה מליון חמורים! נתאר לעצמנו עדר של חמישים וארבעה מליון חמורים נוערים מִצְמָא... וגם שאר הצאן והבקר אינם טומנים ידם בצלחת ומשמיעים את קולם. הרי זה רעש נורא! רק מרעש כזה אדם יכול לצאת מדעתו, גם בלי מחסור במים. ואם נוסיף לזה גם את הנשים והילדים שבוכים מצמא, הרי שהמצב הוא באמת נורא ואיום.

לאחר שלושה ימים כאלו, מגיעים סוף סוף למקום שיש בו מים! או! סוף סוף אפשר לשים קץ לצמאון! רואים מרחוק את המים, מתקרבים אליהם, טועמים... והנה הם אינם ראויים לשתיה! "וַיִּבְאוּ מִקְרָתָהּ, וְלֹא יָכְלוּ לְשָׁתֵת מִיַּם מִמֶּנָּה כִּי מָרִים הֵם" (שמות טו, כג). איך אפשר שלא להתאכזב! איך אפשר שלא לצאת מהכלים! ואכן, זה מה שישאל עושים: "וַיִּלְנוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה נִּשְׁתָּה" (שם, כד).

כיצד התייחסו חז"ל לתגובה זו של ישראל, לאחר שלושה ימי צמא במדבר, ולאחר שנוכחו לראות שהמים שהגיעו אליהם בלתי ראויים לשתיה? - חז"ל רואים בתגובה זו תגובה בלתי ראויה. מונים אותה כאחד מעשרה נסיונות שניסו ישראל את ה' במדבר (ערכין טו, א). וצריך להבין: מה הטענה כאן על בני ישראל? מה הם כבר אמרו? הרי לא אמרו למשה "למה העליטנו ממצרים", או משהו כזה, כמו שאמרו בפעמים אחרות (שמות יד, יא; שם טז, ג; שם יז, א). הם בסך הכל שאלו "מה נשתה"! מה לא תקין כאן? מה לא בסדר? וכי אסור לאדם צמא, שכבר שלשה ימים לא שתה מים, לבקש קצת מים לשתיה?!

"מה נשתה" - פגם ב"ניגון" השאלה, או בניסוחה

רש"י התייחס לקושי זה ופירש, שהטענה כלפי ישראל לא היתה על עצם השאלה, אלא על ה"ניגון" שבו היא נאמרה. "לא נמלכו במשה בלשון יפה... אלא נתלוננו" (רש"י שם טו, כה). גם בקשה מוצדקת מאד, צריכה להאמר ב"ניגון" ראוי ובדרך כבוד. אם היו באים אל משה ושואלים: "ילמדנו רבינו, מה נשתה?" - הכל היה בסדר. כמו כן, אם היו אומרים לו: "בְּקֶשׁ עֲלֵינוּ רַחֲמִים שִׁיחֵה לָנוּ מִיַּם לְשִׁתוֹת" - גם אז הכל היה בסדר (רש"י שם). שכן מדרכי עבודת ה' הוא שאדם יתפלל על צרכיו. אבל ישראל לא באו אל משה בשאלה או בבקשה להתפלל עליהם, אלא בתלונה ובטריוניא. "וַיִּלְנוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה נִּשְׁתָּה". כאשר באים בניגון של תלונה - יש כאן פגם. לכן נחשבת להם בקשה זו כאחד מעשרה נסיונות שניסו את הקב"ה במדבר.

עוד אפשר לפרש, שהפגם בשאלת "מה נשתה" לא היה בניגון שבו נאמרה השאלה, אלא בנוסח השאלה - "מה נשתה". מה פירוש "מה נשתה"? אולי הקב"ה רוצה שתחיו בלי לשתות? הרי זמן לא רב אחרי אותו מעשה (כחודש וחצי אחר כך), משה חי שלוש פעמים ארבעים יום בלי לאכול ובלי לשתות כלל! (דברים ט, ט; שם, יח) גם אליהו הנביא חי ארבעים יום בלי לאכול ובלי לשתות⁴ (מלכ"א יט, ח). הרי ששייכת מדרגה כזו, לחיות בלי אוכל ובלי מים. אם כן, אולי גם כאן רצה ה' להעמידם במדרגה כזאת, של חיים בלי אוכל ובלי מים, במשך ארבעים יום, או במשך זמן אחר שהקב"ה היה גוזר. אך כיון שהתלוננו ושאלו

להתפלל, ואף מצוה להתפלל לה' בעת צרה. אבל להקשות קושיות ולהתלונן על הנהגת ה' - אסור.

נסיון המן

אחר כך באה פרשת המן. ה' נותן מן בשפע לכל אחד, "עֲמַר לְגִלְגֵּלֶת" (שם טו, טז), אבל ישנה הגבלה. "אִישׁ אֶל יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד בְּקָרָ" (שם, טז). לפני עלות השחר צריך לבער את כל המן שנשאר, ולהאמין שמחר ירד מן חדש. זהו נסיון קשה מאד. אדם תקוע בלב המדבר, אין לו מושג מנין יפרנס מחר את אשתו את ילדיו ואת בהמותיו, ובכל זאת אומרים לו שלא להותיר שום דבר מן המזון של היום למחר. צריך להאמין בה'. דתן ואבירם לא מאמינים. הם מנסים להותיר מהמן למחר (שם, כ ורש"י שם), אבל הנסיון הזה נכשל. "וַיִּרְם תּוֹלְעִים וַיִּבְאֵשׁ" (שם). גם אם רוצים, אי אפשר להשאיר מן המן למחר.

כמובן, את כל הדברים האלה אי אפשר לעשות לבד. צריך נביא שיאמר שגם מחר יהיה מן, וצריך נביא שיאמר לנסוע לתוך הים. אדם מעצמו לא יכול לומר, אסע לתוך הים, וה' יקרע לי את הים! אבל כשיש נביא - צריכים להאמין ולבטוח. וגם אז, עדין יש כאן נסיון גדול.

המן היה בית ספר גדול לבטחון. הוא בא ללמד, שמזונותיו של אדם קצובים לו, וכמה שישתדל להרויח יותר, לא יצליח להשיג יותר ממה שנגזר עליו. כשמשא אומר שיהיה עומר לגולגולת, או "לא העדיף הפךה והממעיט לא החסיר" (שם, יח). לא משנה כמה זמן לקט המרבה, ואלו כלים הביא ללקיטה, אין לו בסופו של דבר יותר מן מאשר לשכנו שהביא סל קטן יותר. ללמדנו, ש"החריצות - שקר" (רמב"ן בראשית לו, טו), "ואין ריבוי ההשתדלות מועיל מאומה" (משנ"ב סי' א' ס"ג י"ג) מעבר למה שנגזר על האדם לקבל. במדבר ראו זאת בבירור בכל יום במשך ארבעים שנה, אבל צריכים לדעת שגם בזמננו זה כך. "לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר". אלא שבזמננו לא נגזר שיהיה לכל אחד בדיוק עומר. יש יהודים שנגזר להם יותר, ויש יהודים שנגזר להם פחות, ולכן איננו מבחינים בכך ש"לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר". אבל האמת היא שגם היום זה כך. מה שנקצב לאדם מן השמים - הוא יקבל; ומה שלא נקצב לו - הוא לא יקבל. הגזרה לא פוטרת אותנו מהשתדלות, אבל היא פוטרת אותנו מהשתדלות מעבר לגבולות הרצוי, ומעבר לגבולות המותר על פי התורה.

בטחון והשתדלות בתנ"ך

רואים הרבה פעמים בתנ"ך את השאלה הזאת, כמה לבטוח בה', וכמה להשתדל בדרכים טבעיות.

על שאול המלך כתוב, שפעם אחת הוא "לא דַּרְשׁ בַּה'" (דהי"א י, יד). מתי זה היה? אומרים חז"ל - במלחמה עם פלשתים, כשאֶחָזָה הכהן רצה לשאול באורים ותומים, ושאל אמר לו "אֶסֶף יָדָךְ" (שמו"א יד, טז). המצב דחוף, הפלשתים נאספים ומתקבצים, אין עכשיו זמן לשאול באורים ותומים. דבר זה נחשב לשאול לחטא. היה עליו להבין, שכמה שהוא מומחה וחכם ומבין איך להכות בפלשתים, אבל דבר ה' יעיל יותר מכל מה שהוא יודע לעשות בחכמתו. אמנם הוא ניצח אז את פלשתים, אבל בכל זאת, היה צריך לשאול באורים ותומים, ואם הוא לא שואל, זה נקרא שהוא "לא דַּרְשׁ בַּה'".

דוד המלך אחר כך כן שואל בה' על המלחמות בפלשתים. במלחמה אחת ה' אומר לו להתקיף את הפלשתים (שמו"ב ה, ט), ובמלחמה השניה ה' אומר לו לא להתקיף, אלא לחכות, והוא מחכה ומכה בפלשתים אחר כך (שם, כג-כה). יש לו אמונה בה', יש לו בטחון.

אחר כך הנין שלו, אסא מלך יהודה, במלחמה שלו נגד זרח הכושי (דהי"ב יד), הוא צועק אל ה', ואומר אין לי כח להכות. אני רק ארדוף, ואתה תכה את הכושים. וכך באמת היה. אסא רודף אחריהם, וה' מכה אותם. היה לכושים צבא גדול של אלף אלפים חיילים (שם, ח), אבל אסא מנצח אותם, כי הוא פנה אל ה'. לעומת זאת, במלחמה הבאה של אסא, נגד בַּעֲשָׂא מלך ישראל (מל"א טו), במקום לבטוח בה', הוא מַשְׁחֵד את מלך ארם שיעזור לו נגד בעשא מלך ישראל, וה' כועס עליו, כי לא כך היה צריך להיות. היה צריך לבטוח בה', ולא לחפש עזרה אצל מלך ארם. חז"ל אומרים שהמלכות היתה יכולה לחזור אז לבית דוד. אם אסא היה בוטח שם בה', היה מנצח את מלך ישראל בלי ארם, והיתה המלכות חוזרת לבית דוד. היה נגמר כל הפילוג של המלכות.

בסוף ימיו ה' מעניש את אסא, "וַיִּחְלָא אֶסָא... וְגַם בְּחִלּוֹ לֹא דַרְשׁ אֶת ה', כִּי בְרַפְאִים" (דהי"ב טז, יב). הוא לא שאל את הנביא מה לעשות כדי להבריא, אלא שאל רופאים. ומפרש הרמב"ן, שיש כאן תרתי לרעותא: א' (שלא דרש בה', ב') שדרש ברופאים. כאדם שאומר: "לא אוכל בפסח מצה, כי אם חמץ", ששתי עבירות יש כאן, גם שלא אוכל מצה, וגם שאוכל חמץ. הרמב"ן אומר (ויקרא כו, יא): "מה חלק לרופאים בבית עושי רצון ה'?" - גם אם פעם עובד ה' חולה ח"ו, אין לו לדרוש ברופאים, אלא לברר מה הסיבה הרוחנית למחלתו, וכשיתקן את הקלקול הרוחני, יתקיים בו "וַיִּחְסְרְתִּי מִחֶלְאֵי מִקְרָבָךְ" (שמות כג, כה) בלי שום השתדלות טבעית. ממילא, אם אסא דורש ברופאים, זוהי עבירה בפני עצמה, מלבד מה שלא דרש את ה'.

כמובן, הנהגה זו איננה מתאימה למדרגתנו. אנו איננו במדרגה כזאת, לדרוש את ה' ולא ללכת לרופאים. גם אין לנו נביאים לדרוש אצלם את ה'. ממילא אנו חייבים להשתמש ברופאים⁵. הרמב"ן עצמו הרי היה רופא, גם הרמב"ם היה רופא, וגם גדולי ישראל כהגר"א והחזון איש השתמשו ברופאים. הדרגה של עובד ה' שלא צריך רופא, זו דרגה גבוהה מאד, שמתאימה רק לאסא מלך יהודה ולצדיקים כמותו, לא לאדם רגיל. אדם רגיל צריך ללכת לרופא, אבל יחד עם זה הוא צריך לדעת, שמה שבאמת מרפא זה דבר ה', ולא הרופא⁶.

אח"כ הבן של אסא, יהושפט מלך יהודה, הוא כן בוטח בה'. כשבאים אליו המון רב מבני מואב ומבני עמון למלחמה (דהי"ב כ, א-ב), הקב"ה מבטיח לו ע"י נביא, "אַל תִּירָאוּ וְאֵל תַּחֲתוּ... הַתִּיַצְבוּ עִמְדוֹ וַיָּאֵר אֶת שְׁוַעַת ה' עִמָּכֶם" (שם, טו-יז), ומה עושה אז יהושפט? - "וַיַּעֲמֵד מִשְׁרָרִים לַה', וּמַהֲלִילִים לְהַדְרֵת קֶדֶשׁ בְּצֵאת לַפְּנֵי הַחַלּוּץ, וְאֶמְרִים הוֹדוּ לַה' כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ" (שם, כא). בזה מסתיימת כל השתדלותו באותה מלחמה. שהרי אם ה' הבטיח להושיעם, אין צורך בשום טכסיסי מלחמה. אפשר כבר להודות ולהלל לה', ולומר שירה לפניו, הגם שעוד לא נושעו בפועל.

לעומת זאת, כשאחאב יוצא להלחם בארם ולהציל מידם את רמות גלעד, [שהיא חלק מא"י, והיתה אחת מהערים שהבדיל משה רבינו להיות ערי מקלט (דברים ד, מג)], הוא מבקש מיהושפט מלך יהודה ללכת איתו למלחמה ויהושפט מסכים. אחרי ששב

לעומת זה אח"כ בימי צדקיהו, כשבא נבוכדנצר מלך בבל לצור על ירושלים, צדקיהו חושב שאולי גם עכשיו נעשה מלחמה וננצח, והנביא אומר לא, צריך להכנע בפני נבוכדנצר. רק כך תציל את ביהמ"ק מלהשרף באש ואת ירושלים, אם תכנע לפני נבוכדנצר. וצדקיהו, למרות שהיה צדיק גדול, לא היה לו אומץ להכנע בפני נבוכדנצר, ובכך גרם לחורבן ולכל הגלות, והוא עצמו נעשה עיור (מל"ב כה, ז).

זאת אומרת, שאין כלל ברור מתי לבטוח בה ומתי לעסוק בהשתדלות. צריך לשאול את הנביא, ואם אין נביא אז את חכמי התורה, מתי להלחם ומתי לא להלחם. בימי חזקיהו אפשר היה לעמוד נגד סנחריב ולא להכנע, בימי צדקיהו המצב היה להפך, שכן צריך היה להכנע, ואם צדקיהו היה שומע, לא היה נחרב בית המקדש. אי אפשר להחליט לבד, רק ע"פ נביא, ואם אין נביא, כמו היום, יש לנו את חכמי ישראל שהם במקום הנביאים, ולהם צריך לשמוע. צריך לבקש מחכמי התורה שיראו לנו באיזו דרך ללכת, לפעול לפי עצתם. מפני שהכלל הוא, שאין כללים. לפעמים הקב"ה רוצה שנלחם באויבים, ולפעמים הוא לא רוצה שנלחם, ותשועת ה' תגיע בדרך אחרת. הדרך היחידה היא ציות לחכמי התורה, יחד עם קיום מצוות התורה ותפילה לקב"ה, ואז בע"ה נעשה ונצליח.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

לביטו בשלום, אומר לו יהוא בן חנני החוזה: "הֲלֹרְשָׁע לְעֹר, וְלִשְׁנָאֵי ה' תִּקְאַהֲב"? (דהיי"ב יט, ב) הרי אתה צדיק ואחאב רשע! ואם כן, לא היית צריך להתחבר לאחאב, אפילו למטרה קדושה כזו של שחרור עיר מקלט מיד נכרים. המלחמה בין כה וכה לא הצליחה, אבל גם מטרה קדושה כזאת לא מצדיקה התחברות לרשע. אח"כ בונה יהושפט אניות ללכת תרשיש, אבל לצורך כך הוא מתחבר עם אחזיהו בן אחאב, ושוב הנביא אומר לו שהמהלך לא יצליח כיון שהוא מתחבר לרשע, ובאמת האניות נשברות בעציון גבר, והמהלך נכשל (שם כ, לה-לז).

מדרגה מיוחדת של בטחון רואים אח"כ אצל חזקיהו. כשסנחריב מלך אשור עולה לירושלים עם צבא גדול ועצום, עומד חזקיהו ואומר לה': אני אין בי כח לא להרוג (כדוד המלך), ולא לרדוף (כאסא), ולא לומר שירה (כיהושפט), אלא אני ישן על מיטתי ואתה עושה. אמר לו הקב"ה: אני עושה, שנאמר: 'יִיְהִי בְּלִילָה הַהוּא, וַיֵּצֵא מִלְּאֶף ה' וַיִּפֶּן בְּמַחְנֵה אֲשׁוּר מֵאֶה שְׂמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה אֲלָף, וַיִּשְׁפְּמוּ בַּבֶּקֶר וְהָיָה כָּלֶם פְּגָרִים מִתִּים' (מל"ב יט, לה) "פתיחתא דאיכה רבתי אות ל'. אותו לילה, ליל הסדר היה (שמו"ר יח, ה), ומסתמא עשה חזקיהו את הסדר כהלכתו, אכל קרבן פסח, אכל מצה ומרור, וסיפר ביציאת מצרים. אבל אחרי הסדר הוא שוכב לישון⁷, בוטח בה' שיפיל את סנחריב לפניו, וכך באמת היה. כשהוא ישן על מיטתו, ה' מכה את מחנה אשור, מאה שמונים וחמישה אלף איש. זוהי מדרגה גבוהה של בטחון, שאפילו שירה הוא לא אומר. לא אומר תהילים, ולא אומר שום דבר אחר, אלא הולך לישון, והקב"ה לבדו מכה את סנחריב וחילו. בלילה אחד, בליל פסח זכה לתשועת ה', מפני שבטח בה', לא עשה שום דבר.

1. וב"אור החיים" באר, שהטעיה זו היתה בבחינת מידה כנגד מידה לפרעה. דכשם שתחילת שבעוד מצרים היה ע"י הטעיה שהטעה פרעה את ישראל בפה רך (סוטה יא, ב), "שמשכום בדברים ובשכר, עד שהרגילום לעבודה" (רש"י שם), "ולכך העביד בהן בתחלה בפה רך, כדי שיעשו הלבנים בכל פהם, וְלָאֲוֹת כָּל יְכוּלֹת שְׁלֵהֶם, ולפי מספר שעשו ביום הראשון גזרו עליהם לעשות כל הימים" (שמו"ר ה, יח), כך גם סוף ה' צ' י' אה מן השעבוד בא ע"י הטעיה שהטעו ישראל את פרעה, כדי שירדוף אחריהם ויטבע בים (אוה"ח שמות ג, יח).
2. וכתב בעל הטורים בפרשת מסעי: "וַיִּסְעוּ מֵאֲתָם, וַיָּשָׁב עַל פִּי חֲזִירֹת (במדבר לג, ז) - "ואינו אומר 'וישבו' [בלשון רבים, כמו שנאמר בשאר המסעות 'ויסעו', 'ויחננו']; מלמד, שכולם היה להם לב אחד לעשות כן על פי ציוויו של משה".
3. כמו שכתב הגר"ח מוולוז'ין ז"ל: "ענין גדול וסגולה נפלאה להסיר ולבטל מעליו כל דינין ורצונות (של) אחרים, שלא יוכלו לשלוט בו ולא יעשו שום רושם כלל, כשהאדם קובע בלבו לאמר: הלא ה' הוא האלקים האמיתי, ואין עוד מלבדו ית' שום כח בעולם וכל העולמות כלל... ומבטל בלבו בטול גמור, ואינו משגיח כלל על שום כח ורצון בעולם, ומשעבד ומדבק טהר מחשבתו רק לאדון יחיד ברוך הוא, כן יספיק הוא ית' בידו, שממילא יתבטלו מעליו כל הכחות והרצונות שבעולם שלא יוכלו לפעול לו שום דבר כלל (נפש החיים שער ג' פ"ב). וכן כתב הרמב"ם ב"מורה נבוכים" (ח"ג פנ"א), וז"ל: "האיש השלם בהשגתו, אשר לא יסור שכלו מה' תמיד - תהיה בו ההשגחה תמיד. והאיש שלם ההשגחה אשר תפנה מחשבתו מה' קצת עתים - תהיה ההשגחה בו בעת חשבו בה' לבד, ותסור ההשגחה ממנו בעת עסקו... ומפני זה יראה לי, כי כל מי שתמצאהו רעה מרעות העולם, מן הנביאים או מן החסידים השלמים, לא מצאהו הרעה ההוא רק בעת השכחה ההיא, ולפי אורך השכחה ההיא או פחיתות הענין אשר התעסק בו, יהיה עָצֵם הרעה".
4. וכן אדם הראשון בגן עדן לא היה מוכרח לאכול ולשתות, "והאכילה היתה לו מתחילה לעונג" (רמב"ן בראשית ב, יז), ולא כהכרח קיומי.
5. ובכל זאת, ב"דוגמא מדרכי אבי זצ"ל" (הנדפס בתוך כתבי החפץ חיים ח"ג) מספר בנו של החפץ חיים זצ"ל (בעמ' י"ב שם): "סיפורה לי אמי ז"ל בנעוריה, שכמעט לא שאלו בשום פעם ברופאים כשגידלה אותנו. אם נחלה מי מכולנו, יִעָצָה אבי לחלק פוד לחם לעניים, והוא עלה בעליה (בוידים) והתפלל, וסר המחלה ממנו". וכנראה שהחפץ חיים במדרגתו היה מסוגל לכך.
6. וז"ל החיד"א: "ונראה דהאידינא אין לסמוך על הנס, וחייב החולה להתנהג בדרך העולם לקרות רופא שירפאנו, ולא כל כמיניה לשנות סוגיין דעלמא ולומר כי הוא גדול מכמה חסידי הדורות שנתרפאו על ידי רופאים. וכמעט איסור יש בדבר, אי משום יוהרא, ואי משום לסמוך אניסא במקום סכנה ולהזכיר עונותיו בשעת חוליו. אמנם ינהוג כדרכן של בני אדם, ואורח כל ארעא להתרפאות על ידי רופא, ולבו בל עמו, רק ידבק בקונו למתקן ברחמי בכל לב ובו יבטח דוקא" (ברכי יוסף י"ד ס"י שלו סק"ב). ועי' אגרות החזו"א (ח"א ס"י קל"ו-ק"מ).
7. אע"פ שמצוה לספר ביציאת מצרים כל ה' י' לה (ש"ע או"ח ס"י תפ"א ס"ב), הרי חזקיהו חולה מסוכן היה באותו לילה (עי' רש"י שיעיהו לח, א), ולכן שכב לישון.